

TARTIŖMALI İLMÎ İHTİSAS TOPLANTILARI -II

İSLÂMÎ İLİMLERDE
METODOLOJİ/USÛL
MES'ELESİ

II

Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantıları, 1,2,3

15-16 Mart ; 19-20 Nisan ; 17-18 Mayıs 2008

Çamlıca Sabahattin Zaim Kùltür Merkezi

İstanbul 2009

“ÇAĞDAŞ BİR TEBLİĞ METODOLOJİSİ OLUŞTURMA MESELESİ” ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

Prof. Dr. İbrahim HATİBOĞLU*

Geniş halk kitlelerine İslâm'ı doğru bir şekilde anlatma meselesi yaşanabilir bir din algısının şekillenmesi açısından son derece önemlidir. İslâmî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) adına bu amaca yönelik bir konuyu çalışma gündemine alıp, konunun uzmanlarını böyle bir ihtisas toplantısında bir araya getirdikleri için, sayın Prof. Dr. Ali Özek ve Prof. Dr. Bedrettin Çetiner Beyefendilerin şahsında İSAV yöneticilerine ve ekibine şükranlarımı sunarak başlamak istiyorum. Ayrıca, hazırlamış olduğu tebliği ile konunun tartışılmasına zemin teşkil eden Prof. Dr. Mustafa Ertürk'e de tebrik ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Bir ihtisas toplantısına konu olarak seçilen 'tebliğ metodolojisi' konusu, bu güne kadar yapılan akademik içerikli toplantılara nazaran, gündeme alınması ve üzerinde düşünce üretilmesi bakımından kanaatimce oldukça isabetli bir tercihtir. Ancak, davetli katılımcılar arasında tebliğ sorumluluğunu üstlenen temsilcilerin sayısının arttırılmasının içerden temsili adına daha isabetli bir adım olacağına da işaret etmek istiyorum. Ağırlıklı olarak akademisyenlerin çizeceği çerçevenin daha soyut, daha üstten ve tecrübeden uzak bir mahiyet arz edeceği muhakkaktır. Kurumsal temsilci olarak DİB Din Hizmetleri Daire Başkanlığı yetkilileri, İlâhiyat Fakülteleri'nde Hitabet derslerini okutan öğretim üyeleri veya hitabetteki başarısıyla büyük kesimle-

---

* Uludağ Ü. İlahiyat Fakültesi, ihatiboglu@uludag.edu.tr

ri peşinden sürükleyen hatiplerin de katılacağı toplantılar içtimâî gerçekliğimizle daha fazla örtüşebilirdi. Nitekim aşağıda tebliğin özüne yönelik eleştirilerim de bu eksiklikten kaynaklanan zafiyetler içermektedir.

Bildiri Başlığı ve Yöntemi ile İlgili Mülâhazalar

- *Dışarıdan bakış sorunu:* İrşat hizmetlerini ifade etmek üzere 'tebliğ' ya da 'bildirim' kelimelerinin seçilmesi, konuşan ya da sunum yapan kişinin kendisini muhatap kitleden ayrı algıladığı düşüncesini mündemiçtir. Söz konusu ifadeler akademik bağlamda kullanıldığında uygun düşse de irşat hizmetleri söz konusu olduğunda problemlili gözükmektedir. Klâsik dönemde kullanılan 'va'z ü nasihatte bulunmak' veya 'va'z ü irşad hizmetlerinde bulunmak' gibi ifadeler maksadı daha doğru ifade etmektedir. Zira bu iki ifade biçimi, konuşanın kendisini de yaptığı konuşmanın muhatabı kabul ederek yapılan konuşmayı ifade etmektedir.

- *Akademiye hapsolmuş yaklaşım:* Tebliğ ve irşad hizmetleri meselesinin sadece akademisyenlerin tartışma konusu haline getirilmesi, bu konuyu da en iyi akademisyenler bilir tavrı onu entelektüel bir faaliyet alanına çekme tehlikesini de beraberinde getirir.

- *Dışardan ve müdahaleci tavır:* Tebliğin başlığında geçen 'Metodoloji Oluşturma' ifadesi dışardan bir müdahaleyi ve süreçten koparılan bir durumu ifade eden bir mahiyet arz etmektedir. Metodoloji oluşturma ifadesi bizzatıhi sahadan uzaklığı ifade eden bir anlayış dolayısıyla ortaya çıkmıştır. Nebevî geleneğin üstlenilip sürdürülmesini ifade eden uygulamadan bağımsız ve sürdürülme gayesini ifade etmeyen ve üstlenilmeyen bir metot oluşturma çabası entelektüel bir faaliyet olarak kalacaktır.

- *Kayd-ı ihtiyâtîlerin iddiaları hafifletmemesi:* Tebliğde önerilen hususların ve iddiaların 'bazı düşünceler' şeklinde sunulması tebliğin sahadan ve üstlenme ve sürdürme sorumluluğundan uzak, bağımsız tebliğ metodolojisi aranmasını masum kılmamaktadır.

- *Tarihselci yaklaşım:* "Hz. Peygamber'in uyguladığı tebliğ yöntemleri içerisinde yaşadığı hal ve şartlar çerçevesinde şekillenmiştir, ... o hal ve şart-

ların değişmesiyle tebliğdeki yöntemlerde de değişebilirlik söz konusudur" ifadesi Hz. Peygamber'in dini anlatma biçimini tarihsel bir bağlamda ele almak anlamına gelmektedir. Ayrıca tebliğde, 'sadece Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in insanı ve toplumu keşfetmesi/teşhisi ile onları bilgilendirme (onlara hakikati tebliğ etme konusundaki yöntemleri) hususundaki yöntemleri yetersiz kalacaktır' denilmektedir ki bu Kur'ân ve Peygamber tasavvuru ile ilgili algularımıza dair ciddi bir tereddüdü ifade etmektedir.

- *Meselelere Batı perspektifinden bakış:* Tebliğ metninde Hz. Peygamber dönemi 'tarım toplumu' nitelmesiyle çağdaş algı düzeyi bağlamında küçümseyici bir tespiti içermektedir. Oysa şiir, edebiyat, ticaret ve dinler ve milletler arası ilişkiler bağlamında o günün toplumunu bugünden daha aşağı bir konumda göstermek için yeterli kanıt bulunmamaktadır. Yine tebliğde önerilen bir başka husus da tarım toplumuyla sanayi ve uzay çağı toplumu arasında bir tebliğ metodu arayışı önerilmektedir ki bu da kendi başına özgün bir yöntemden ziyade telifçi ve ara formülcü bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

- *Dinin özü ve rûhunun tespitinin zorluğu açmazı:* Öte yandan, burada sunulan metinde ifade edilmiş bulunan; Hz. Peygamber'in tebliğ yöntemindeki 'öz' nedir sorusu da yine, onun diğer uygulamalarının gayesi ve ruhu nedir sorusuyla eşdeğer bir sorudur ki bu da yine sözü edilen tarihsellik tartışmalarıyla irtibatlı bir konudur. Ayrıca, öz olarak nitelenen müphem hususun sadece tevhid anlayışına ayrılığa bağlanması da aynı derecede problemlili bir yaklaşımdır.

- *Ehl-i Kur'âncı yaklaşımın açmazı:* Temel kaynaklar Kur'ân olmadığı için, tâlî kaynaklar Kur'ân mesabesine çıkarılmak suretiyle din zorlaştırılmıştır. Kolaylaştırma ilkesi ihmal edilmiştir. Sadece Kur'ân veya sahih sünnet vurgusu Nebvî uygulama, bireyi Kur'ân karşısında tek yetkili kılma iddiası içerir ki, Hz. Peygamber ve ashâbı tarafından temsil ve teşkil edilen ilk örneğin tarihselleştirilmesinin ardından böyle bir tavır, kargaşa ortaya çıkaracaktır. İslâm toplumlarını fiilî uygulamadan yoksun bir çaresizliğin içine sürükleyecektir.

- *Tarihselci yaklaşımın Hz. Peygamber'in evrensel önderliğini buharlaştırması:* Sunum boyunca ortaya konulan ve tebliğin özünü teşkil eden Kur'ân'ın ve dinin tebliği gibi Allah Resûlü'nün temel misyonu konusundaki söz ve uygulamalarının tarihselcilik süzgecinden geçirilmesi elbette, onun tebliğ fonksiyonunu sınırlandıran bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır.

- *Sosyal bilimler merkezli önerinin açmazları:* Sosyal bilim yöntemleri, yaygın kabul edildiği şekliyle Batı kaynaklı olup, Batı'da dinî otorite karşısında insan ve toplumun otoritesini güçlendirme misyonuyla ortaya çıkarılmış ve bu misyonu sürdüren ilim dallarıdır. Öncelikle bu ilim dallarının İslâmîleştirilmesi zarureti vardır. Dolayısıyla, Batı kaynaklı sosyal bilimler yönteminin merkeze alınarak geliştirilen herhangi bir yöntemin var oluşsal olarak problemlili olduğu kanaatini taşıyorum. Zira sözü edilen sosyal bilimler, Batılı algısıyla insanoğlunu keşfetmekten ziyade din karşısında insanoğlunu güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu yüzden söz konusu bilim dallarına Batı'da ve buna bağlı olarak bizde Beşerî bilimler (Human sciences) denilmektedir.

- *Üst bir tebliğ metodolojisi arayışının uygulama alanının olmayışı:* Bildiri metninde ifade edildiği üzere tebliğ meselesi öncelikle dinin anlatılması bağlamından ziyade bir 'üst tebliğ metodolojisi oluşturulması' temennisinde de görüleceği üzere entelektüel bir faaliyet algılamasını çağrıştırmaktadır. Bir başka şekilde ifade etmem gerekirse akademik ve entelektüel çevrelerde geliştirilmesi planlanan bir üst yöntemin, uygulama alanına inmesi söz konusu olamaz.

- *Çağdaşlaşma konusuna girme ve tebliğ alanına el atma zafiyeti:* Tebliğ metodlarının tartışılması gereken bir bildiride çağdaşlaşma başlığının açılması temelden problemlili gibi gözükse de bildirinin duruşu ve önerileri dikkate alındığında bu husustaki yaklaşımlara da temas etme zarureti ortaya çıkmaktadır. Özellikle modernizm/çağdaşçılık tartışmalarının zirveye çıktığı ilâhiyatçı entelektüel kesim söz konusu olduğunda başlıkta kullanılan 'çağdaş bir tebliğ metodolojisi oluşturma' ifadesi yanlış anlaşılmalara sebep olabilecektir. Kaldı ki, özellikle çağdaşlaşma konusunun bu kadar detaylı ele alınması ister istemez, çağdaşçı yaklaşımın el atmadığı tebliğ metodu konusuna da gi-

rilmekte olduğu düşüncesini akla getirmektedir. Bir başka ifadeyle çağdaşçılık talepleri dinin uygulama alanına da müdahale edecek konuma mı gelmiştir, sorusu akla gelmektedir.

- *Geleneksel olan müspeti, çağdaş olan modernle temellendirme açmazı:* Çağdaş vasıtalarla tebliğ metodu oluşturmak sıhhatli bir netice verir mi sorusunu soran bildiri sahibi İslâmî değerler bağlamında olumsuzluk ifade eden bir vasıtayla (olumlu olumsuz) olumlu sonucun çıkmayacağına işaret edilmektedir. Modern çağın yanlış İslâm algıları buna benzer çok sayıda yaklaşımı temsil eder. Daha açık ifadesiyle, sayın Ertürk'ün bu formülüne uygun ifade etmek gerekirse, müspet olan İslâm'ın tebliğinin menfi olan çağdaş yaklaşım vasıtasıyla yürütülmesi çabaları boşa harcanan zaman ve emek şeklinde tezâhür edecektir.

- *Evrensel tebliğ metodolojisi arayışının imkânsızlığı:* Bildiri metninde ifade edildiği üzere dinin tebliği için dev projelere kalkışmaya gerek olmadığı kanaatindeyim. Zira tebliğ yöntemi toplumların algı düzeylerine, kültürel kabullerine, bilgi birikimlerine, dinî metinlere yakınlık ve uzaklıklarına göre farklılıklar arz eden bir husustur. Şu an için tebliğe muhatap olan insanların önemli bir kısmı inanan ancak din konusunda yetersiz bilgiye sahip kişilerdir. Tebliğin en önemli aracı vaizlik müessesesi bu açıdan önemli bir boşluk doldurmaktadır. Yaşanılan örneklerde de görüldüğü üzere, bu bağlamda dinleyiciler nezdinde kayda değer bir başarısından söz edilmeyen kişiler arasında akademik başarıya erişmiş kimselerin adı geçmektedir. Oysa geleekten vaiz olan kimseler, çok büyük kitleleri arkasından sürüklenme imkânına sahiptir.

- Bildiride içinde yaşanan hal ve şartlar 'tebliğe muhtaç bir büyük kitle olmasına rağmen geliştirilecek olan yöntemi tayin edicilik vasfının kendisine verilmesi ve 'hal ve şartların icap ettirdiği duruma uygun bir tebliğ metodunun geliştirilmesinden söz edilmesi bir kısır döngü içermektedir. Elbette burada dikkat çekmek istediğim husus tebliği muhtevasının ve yönteminin toplum tarafından tayin edilmesinden ziyade, toplumun ihtiyaçlarını belirleyerek dinden öneriler sunma şeklinde gerçekleştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

• *Terimlerin muhteva zenginliğinin tercümelere aktarımındaki problemler:* Tebliğ kelimesinin Türkçede algılandığı şekliyle vahyi 'insanlara ulaştırmak, haber vermek, bildirmek' şeklinde tanımlamak dinin yaşanan boyutunu, yaşanarak öğretilen boyutunu dikkate almadan tebliğ tanımı yapmayı ifade eder. Bir bakıma bu Hz. Peygamber'in temsil fonksiyonunu görmezden gelen veya dikkate almayan bir tanımdır. Oysa tebliğin asıl boyutu olan yaşayan örnekliliği öncelikle ve kusursuz şekilde onun tarafından gerçekleştirilmiştir, tanıma da bu boyut mutlaka dâhil edilmelidir.

• 'Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde tebliğ vazifesinin yetkilisi Hz. Peygamber idi' ifadesi tam olarak doğruyu yansıtmamaktadır. Vahyi alan yegâne kişi o olmak bakımından onun tekliğinden söz edilebilirse de, tebliğde böyle bir şey söz konusu değildir. Hz. Peygamber döneminde de gelen vahiy duyulur duyulmaz diğer mü'minler de tebliğ sorumluluklarını yerine getirmişlerdir. Ayrıca tebliğin gereğinin temsili ve uygulanması bakımından da muhataplar arasında bir ayırım yoktu.

• *Tebliğin sağlığında sadece Peygamber Efendimizin sorumluluğunda olduğu iddiası:* Tebliğ ve irşatta nelere dikkat edilmesi gerektiği ile ilgili peygamberlere ve genel anlamda mü'minlere tavsiyelerde bulunan âyetler ilk muhatapları olarak ashaba da hitap ediyordu. Bu bağlamda tebliğ kavramı 'Hz. Muhammed'le ilgilidir. Onların dışında insanların tebliğ gibi bir görevinden söz edilmemektedir' ifadesi yerinde bir tespit değildir. Bildiği birkaç âyet ve uygulamayı gidip kabilesine anlatan sahâbilere dair yüzlerce haber, inmekte olan vahyi anlatmak üzere gönderilen onlarca Kur'ân muallimi, tebliğ sorumluluğu ile muhtelif görevlerle gönderilen elçi ve görevliler aynı zamanda birer tebliğci idiler.

el-Bakara 2/263'te "قول معروف ومغفرة خير من صدقة يتبعها أذى" ifadesi ashaba da sözü güzel söylemeyi, tebliği güzel yapmayı emrediyordu. Ayrıca el-İsrâ 53'te "وقل لعبادي يقولوا التي هي أحسن" âyeti müminlerin muhaliflere karşı delil gösterdiklerinde sözün en güzelini söylemeye, hakaret etmemeye davet edilmiştir. Fussilet 33'te "ومن أحسن قولاً مما دعا إلى الله وعمل صالحاً وقال إنني من المسلمين" ifadesi sahâbiler de dâhil bütün Müslümanlara hitaben söylenmiş idi.

- *Disiplinler üstü bir perspektif teklifi:* Sunum metninde kullanılan 'Disiplinler üstü bir perspektifte çağdaş bir metot ilminin oluşturulması' ifadesi gerçekleştirilmesinin imkânı bakımından sorunlu bir ifade biçimidir. Zira bir üst disiplin olma iddiasıyla ortaya atılmıştır. Ayrıca, Bilgiseven'in de işaret ettiğinden hareketle, tebliğde farklı yaklaşımlar vardır ve bunların herhangi bir yolla tevhîdi mümkün değildir. Oysa üst bir perspektiften metot arayışı içinde olmak; akılcı, tek sebepli ve çok sebepli izah metotları ile içerden ve dışardan araştırma metotlarını aynı şemsiye altında toplamak olacaktır. Bu teorik olarak mümkün gözüксе de pratikte hiçbir zaman mümkün olmamıştır.

- *Teorik zemin ile uygulamada önerilen hususların birbiriyle zıtlık ilişkisi içinde olması:* Tebliğde yöntem veya ilke olarak sunulan on beş esasın tamamı sünnetin özünde olan ve tebliğ geleneğinde bulunan hususlardır. Dolayısıyla bu önerilerinin yanlış teorik çerçeveye sığdırılmaya çalışılmaması gerekir. Bildiri metninde sıralanmış olan bu esasların tamamı sünnetin getirdiği esaslardır ve bunlara dinî, meşru dairesinde ve bağlamına uygun referansta bulunulması şartıyla hiçbir itiraz söz konusu olamaz.

Burada işaret edilen hususlardaki mülâhazalarımın dikkate alınması kaydıyla, tebliğ metninde söylenen hususlara iştirak ettiğimi, bu hususların tashih edildiği bir sonuç bildirgesine, elbette iştirak edeceğimi ifade etmeliyim.

Değerlendirme ve Öneriler

- *Üstatsız ilim geleneğinin hâkimiyeti döneminin sonlandırılması:* Tebliğ konusuyla ilgili olarak temel teklifim kıraat, hadis, sanat, estetik alanlarında görülen; bir geleneğe bağlılık; tebliğde de irşat konusunda ekolleşmiş yaklaşımların üstlenilip sürdürülmesi, onların usul ve erkânı dairesinde çalışmaların yürütülmesi şeklinde olabilir. Sevgili Peygamber'imizin tebliğ yönteminin doğru bir şekilde tespiti ve sürdürülmesi bu anlamda önemlidir.

- *Nebevî geleneğin yeniden keşfi ve onunla irtibatımızın sürdürülmesi:* Dini tebliğ etmenin en doğru metodu, Hz. Peygamber ve ashabının yönteminin devamını, Nebevî örneğin tebliğ konusunda da sürdürülmesidir. Öncelik-

le bir metodoloji oluşturma çabasından önce, tebliğ usulü hakkında kadîmin keşfi, üstlenilmesi ve sürdürülmesi zarureti vardır. İlim ehlinin ilmî ile irşâdî faaliyetleri cami-fakülte birlikteliği ile yürütülmelidir. Bu bağlamda akademisyenin üstten, küçümseyici bakışı; irşat ehlinin tesir alanının genişliğine olan güveniyle ilim ehlini dışlayıcı duruşu terk edilmelidir.

- *Akademik çerçeveye sınırlı projelerin tehlikelerinin farkında olarak adım atılması:* Bir diğer önemli husus, akademisyenler tarafından kurgulanan bir tebliğ metodolojisinin etkisinin sınırlı kalması ihtimalidir. Zira akademi, özellikle ilim geleneğini sürdüren ilim geleneğinden kopuk olarak şekillendiği aydınlanma çağı sonrasında 'entelektüel' bir faaliyet alanı olarak tanımlanır. Toplumsal gerçeklikte de ilgi alanı ve meselelere bakışı salt akademik kalan kimselerin bir tebliğ metodolojisi kurgulaması, boşa emek israfı anlamına gelebilir, toplum nezdinde bir tesir icra etmeyebilir.

- *Sosyal bilimlerle din bilimleri ve tebliğ irşâdın ilişkisi:* Burada yöntem bağlamında beşerî bilimlerden istimdat edilmesinin yanlışlığı üzerinde durmamın temel sebebi, usul arayışımızın alanın literatürü ve bakışı dairesinde gerçekleştirilmesi gerektiğine işaret etmektir. Yoksa sosyal bilimlere veya insan ve toplumları tanımaya karşı bir tavır değildir. Beşerî bilimlerin içeriği ve literatürü sadece Batı birikimini bize taşıma nitelikli olmaktan ziyade İslâm ve literatürüyle takviye edilmesi durumunda elbette önemli katkıları olacaktır.

- *Tebliğin geleneğimizdeki irşad geleneği bağlamında sürdürülmesinin zarureti:* Tebliğ meselesinin irşad geleneği bağlamında ele alınması gerektiğini, entelektüel bir faaliyet olarak ele alınmasının akademik anlamda önemli bir faaliyet olmakla birlikte tebliğden kastedilen hedefi gerçekleştirme bağlamında önemli bir etkisinin olmayacağı kanaatindeyim.

- *Tebliğin telâkki, temsîl, temessül ve îsâl sorumluluğu bağlamında ele alınması:* Bilim adamı ve akademisyenin tebliğ sorumluluğunun teorisinden ziyade, fiilî uygulamasını yapmadıkça başarılı bir tebliğ metodundan söz edilmesi mümkün değildir. Esasen âlimin temel fonksiyonu olan dini öğrenme, yaşama, yaşatma sorumluluğu uygun bir tebliğ metodunun geliştirilme-

sinde en kolay yolun bulunmasında önemli bir adımdır. Ancak bundan daha önemlisi, âlimin temel vasfı, nasıl ki ilmi ehinden alıp, sonraki nesillere aktarmak ise aynı şeyi dini anlatma konusunda da yapması ile tezahür eder.

- *Tahkiye, temsîlî anlatım ve kurgunun tebliğdeki öneminin göz ardı edilme-
mesi:* Tebliğ metodunun halkın anlayış seviyesini dikkate alan tahkiye, temsî-
lî anlatım ve kurgu içermesinin zorunlu olduğu dikkatten uzak tutulmama-
lıdır. İlim ehlinin akademiye sıkışması, âlim vasfından bilim adamı sıfatına
doğru yaşanan değişim, günümüz din bilimleri uzmanlarını alandan uzak-
laşmıştır. Bu bağlamda, zaman zaman akademik perspektiften bakılarak
mevize kitaplarına yönelik önemli eleştiriler yöneltilmektedir. Bu tür kitap-
lardaki temsîlî anlatımların ve kurgu hikâyelerin çok garip bir olay gibi algı-
lanması bizim ilim anlayışımızın entelektüel bakışımızla ilgilidir diye düşü-
nüyorum. Oysa tahkiye üslûbu, edebî, belâğî özelliği olan kurgular teşbih ve
temsilleri kullanmak farklı kesimlerdeki kişilere hitabı kolaylaştıracaktır.

- *İsnad krizinin ortadan kaldırılmasına yönelik çabaların desteklenmesi:* Ön-
celikli olarak Peygamber Efendimiz'e olan güven ortamına sahabe, selef ve
ulema sevgisi ve güvenini kazanmalıyız; temel kaynaklarımıza karşı güven-
sizlik esasına göre hareket etmeyi bırakıp onlara karşı kurucu, müspet ilişki
içine girmeliyiz.

- *Kurumsal anlayışların ve ideolojik yaklaşımların baskısından emin olunma-
sı:* Kurumsallık ve resmî, ideolojik yaklaşımlara yönelik kaygıların, gerçeğe
uygun ya da istenildiği gibi konuşulmasını engelliyor. Tebliğcinin, vaizin
yaptığı konuşmadan dolayı dokunulmazlığı temin edilmelidir. Bugün dîya-
net vaizlerine otuz civarında konu vermekte ve konular bunların etrafında
dönüp dolaşmaktadır. Aydın, ilim adamı, ilâhiyatçı, vaiz ve din görevlileri-
nin görüş beyan etme özgürlüğünün sağlanmasına yönelik talepler muhtelif
zeminlerde sık sık dile getirilmeli ve gereken meşrû zemin temin edilmelidir.

- *Tebliğin muhatap kitlesinin dikkate alınarak konuşma düzeyinin tespiti ve
çok yönlülüğünün temininde alanın temsilcileriyle işbirliği yapılması:* Tebliğ ve ir-
şat hizmetinde bulunan kimselerin muhatabı entelektüel kesim olmaktan zi-
yade yaygın halk kesimidir. Entelektüel kesim dindarlaşmasını ve dini doğ-

rudan vasıtalarından kendisi de gerçekleştirebilir. Ancak gerek Batı'da gerekse İslâm toplumlarında sözü edilen kesim toplumun yüzdeye bile vurulmayacak çok küçük bir kesimini ifade etmektedir.

- *Kaynaklarımız hakkındaki algı düzeyimizin gözden geçirilmesi:* Değerler hiyerarşisinin din anlayışımızla irtibatlı olarak yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Buhârî'nin âyet, hadis, selevin kavlinin ve birlikte değerlendirilmesi, tefrik edilmeksizin dikkate alınması zarureti vardır.

- *Delil bulmada parçacı yaklaşımdan uzak durulması ve ideolojilerimizi destekleyen rivayet arayışından vazgeçilmesi:* İstedığımız konulara delil bulurken parçacı yaklaşımlardan uzak durmamız gerekir. Sözelimi, "şöyle düşünüyorum ancak, henüz bir hadis bulamadım bu görüşümü destekleyecek" denilebiliyor. Veya bulunan bir rivayet üzerine büyük bir teori geliştirilebiliyor. Dolayısıyla, bu duruma düşmemek için, *rivayetlere ulaşmada teknik imkânları kullanmalıyız.*

- *Tebliğ ve irşad hizmetlerinin kurumsal desteğinin sağlanması:* Arap Ülkeleri'nde örneklerini gördüğümüz Külliyyetü'd-Davâ ve'l-İrşâd'ın (Davet ve İrşad Fakültesi) karşılığı olan en azından bir bölüm bazında Türkiye'deki İ-lâhiyat Fakültelerinde de bölümler açılması zarureti bulunmaktadır. Öncelikle U. Ü İ-lâhiyat Fakültesi tarafından teklif edilen ancak daha sonra farklı fakültelerce de sahiplenilip gündeme getirilen Din Hizmetleri Bölümü bu ihtiyacı karşılayacak ilk ve en önemli adım olmalıdır. Bu bölümlere kaydedilen öğrencilerin ilk yıllardan itibaren plânlı bir şekilde teorik ve pratik açıdan donatılması durumunda, hızlı ve etkili bir şekilde tebliğ ve irşad faaliyetlerinin beklenen düzey ve kaliteye ulaşacağında şüphe yoktur.

Son olarak, konu etrafında düşüncelerimi ifade etme fırsatı verdiği için İSAV yetkililerine ve hazırladığı sunum metni ile konunun tartışılmasına zemin hazırlayan Sayın Ertürk'e şükranlarımı sunuyorum.